

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Suomen keskiaikaiset konventit ja luostarit

Knuutila, Jyrki

2020-04-29

Knuutila, J 2020, Suomen keskiaikaiset konventit ja luostarit. julkaisussa M L, A Lahtinen & S Niiranen (toim), Keskiajan avain. 2. täyd. painos toim, 2, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, Vuosikerta. 1203, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, Sivut 160–163.

<http://hdl.handle.net/10138/329510>

---

cc_by_nc_nd

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Suomen keskiaikaiset konventit ja luostarit

Keskiaikainen Turun hiippakunta poikkesi muista vastaavista Itämeren ympäristössä sijainneista kirkollisista hallintoalueista siinä, että vanha perinteinen luostarilaitos järjestöineen ja luostareineen ei levinnyt sen alueelle. Perinteikkään sisterssiläisjärjestön luostareita perustettiin sitä vastoin muualla Itämeren alueella 1100–1400-luvuilla muun muassa seuraavasti:

UPSALAN HIIPPAKUNTA:

Skon nunnaluostari, Vibyn munkkiluostari

VÄSTERÅSIN HIIPPAKUNTA:

Gudsbergan munkkiluostari

STRÄNGNÄSIN HIIPPAKUNTA:

Julitan munkkiluostari, Vårfrubergan nunnaluostari

LINKÖPINGIN HIIPPAKUNTA:

Alvastran ja Gutnalian munkkiluostarit, Askebyn, Byarumin ja Vretan nunnaluostarit

SKARAN HIIPPAKUNTA:

Gudheminnun nunnaluostari, Solbergan, Varheminnun ja Åsan munkkiluostarit

VÄXJÖN HIIPPAKUNTA:

Nydalan munkkiluostari

TALLINNAN HIIPPAKUNTA:

Padisen munkkiluostari

Sisterssiläisjärjestön voimakkainta leviämisen aikaa oli 1100-luku. Christian Krötzl on katsonut, että se ei kuitenkaan laajentanut toimintaansa Suomen lähetysalueelle, koska siellä vallitsivat kirkolliset ja yhteiskunnalliset olot olivat epävakaita. Padisen munkkiluostarilla oli tosin omistuksia ja kalavesioikeuksia Uudellamaalla, mikä aiheutti 1410–1420-luvuilla taloudellisia ristiriitoja Turun piispan kanssa. Ari-Pekka Palola on arvellut, että sisterssiläisveljestö vaikutti jonkin verran kirkkoihin ja pyhimyskultteihin Itä-Uudellamaalla.

Suomen kristillistäminen eli lähetysvaihe alkoi muuttua 1200-luvun alkupuolelta alkaen kristillistymiseksi eli kristinuskon juurruttamiseksi ja vakiinnuttamiseksi. Yhtenä merkinä tästä oli Turun hiippakunnan perustaminen. Samanaikaisesti perustettu uusi sääntökunta, dominikaanisääntökunta levittäytyi 1200-luvun toisella neljänneksellä aktiivisesti Itämeren alueelle toimien paavin tavoin yhteistyössä yhteiskunnallisen valtaeliitin kanssa. Dominikaanit saivat vaikutusvaltaa tuolloin syntyneessä Turun hiippakunnassa, sillä piispa Tuomas (piispana 1230-luvulta vuoteen 1245, k. 1248), ehkä itsekin dominikaani, oli läheisessä yhteydessä heihin. Dominikaanit toimivat käytännössä hiippakunnan johdossa vuosina 1245–1249, jolloin hiippakunnalla ei ollut piispaa Tuomaan eron ja piispa Beron I:n (piispana 1249–1266) virkaanastumisen välillä. Tässä yhteydessä perustettiin Pyhälle Olaville omistettu dominikaanikonventti Turkuun 1249.

Dominikaaneilla oli jatkossakin merkittävä asema Turun hiippakunnassa. Selkeimmin tämä näkyy siinä, että dominikaaninen jumalanpalveluselämäkäytäntö tuli 1200-luvun lopulla ja 1300-luvun alussa normatiiviseksi koko hiippakunnassa. Vaikka tämä tapahtui virallisesti vasta 1330, Linköpingin hiippakunnan ja Upsalan arkkihiippakunnan 1200-luvun loppupuolen liturgiseen käytäntöön vaikutteita antanut dominikaaninen jumalanpalveluselämäkäytäntö lienee saanut jalansijan Turun hiippakunnassa 1200-luvun lopulla piispa, dominikaaniveli Johannes I:n (piis-

pana 1286–1289) toimesta. Dominikaanien merkittävyyttä ilmentää edelleen se, että he perustivat toisen, Neitsyt Marialle ja kaikille enkeleille vihityn konventin Viipuriin 1392 ja suunnittelivat Raisioon Pyhälle Annalle omistettavaa, kuitenkin toteutumatta jäänyttä sisarluostaria 1400-luvulla. Erittäin oppineilla ja ulkomailla opiskelleilla dominikaaneilla oli usein vaikutusvaltaa myös hiippakunnan johdossa, sillä esimerkiksi reformaatioajan alussa piispana toiminut Martinus Skytte (piispana 1528–1550) oli dominikaani. Hän kykeni vaikuttamaan siihen, että dominikaaneja otettiin 1500-luvun toisella neljänneksellä seurakunnallisiin papin virkoihin.

Jarl Gallén on katsonut, että fransiskaanisääntökunta ulotti toimintansa Turun hiippakunnan alueelle 1200–1300-lukujen taiteessa ja jatkoivat sitä ilmeisesti hiljalleen 1300-luvulla. Fransiskaanit eivät kuitenkaan vielä tuolloin perustaneet konventeja Turun hiippakuntaan, kuten ei muuallekaan pohjoismaisiin hiippakuntiin. Konventtien perustaminen alkoi ilmeisesti vasta vuosisadan lopussa, sillä Viipurissa sijainneen suojeluspyhimykseltään tuntemattoman konventin tiedetään varmasti olleen olemassa vuonna 1403. Fransiskaanit rakensivat 1400-luvun puolivälissä konventit sekä Raumalle (omistettu Pyhälle Ristille, oli olemassa varmasti vuonna 1449) että Ahvenanmaan Kökariin (suojeluspyhimys tuntematon, rakennustyöt päättyivät viimeistään vuonna 1472).

Vaikka fransiskaaneilla olikin lukumääräisesti enemmän konventeja kuin dominikaaneilla, ensiksi mainituilla ei ollut samaa vaikutusvaltaa Turun hiippakunnassa. Fransiskaaneilla ei ollut samanlaisia yhteyksiä hiippakunnan johtoon kuin dominikaaneilla. Dominikaanit olivat käynnistäneet toimintansa jo silloin, kun Turun hiippakunta sai alkunsa. Fransiskaanien toiminta alkoi paljon myöhemmin, kun kirkollinen toiminta oli muotoutunut ja organisoitunut.

Dominikaanit ja fransiskaanit kuuluivat mendikanti- eli kerjäläissääntökuntiin. Niiden sääntöjen mukaan yhteisöissä tuli olla ainakin 12 jäsentä. Tästä syystä on päätelty, että dominikaanien ja fransiskaanien konventeissa oli myös Turun hiippakunnassa vähintään mainittu määrä jäseniä. Todisteita tästä ei kuitenkaan ole. Dominikaani- ja fransiskaanikonventit kuuluivat molemmat Dacian (Tanska) dominikaani- ja fransiskaaniprovinssiin. Tämä seikka, samoin kuin kerjäläisveljien liikkuminen konventista toiseen, teki näistä sääntökunnista kansainvälisiä. Tämä aikaansai edelleen sen, että veljien oli mahdollista saada aikansa mittapuun mukaan korkeatasoista opetusta sääntökuntiensa keskuksissa.

Kaikki Turun hiippakunnan dominikaani- ja fransiskaanikonventit sijaitsivat meren äärellä, merenkulun ja kaupan solmukohtissa. Kerjäläisveljet liikkuvat paljon tukikohtiensa, konventtien ulkopuolella. Heidän tehtävänä oli levittää ja juurruttaa kristinuskoa etupäässä opettamalla ja saarnaamalla kansankielellä. Erityisesti dominikaanit saivat tähän myös Turun piispan tuen. Kerjäläisveljien ja seurakuntapapistön suhteet olivat ilmeisesti pääsääntöisesti suhteellisen hyvät, mutta joitakin ristiriitoja tiedetään syntyneen lähinnä taloudellista syistä. Kerjäläisveljet halusivat näet maksun esimerkiksi toimittamistaan avioliittoon vihkimisistä, ja seurakuntapapit katsoivat tämän maksun kuuluvan itselleen.

Dominikaanien ja fransiskaanien lisäksi Turun hiippakunnassa toimi yksi komtemplatiivinen eli rukous- ja mietiskelyelämään (mystiikan ylin aste) keskittynyt sääntökunta, birgittalaiset. He perustivat luostarin 1441 Maskuun, josta se siirrettiin pian Naantaliin. Siellä ollut luostari oli kaksoisluostari, jossa oli omat tilansa sekä munkkeja että nunnia varten. Sillä oli erittäin tiiviit yhteydet emäluostariin, Vadstenan birgittalaisluostariin. Vadstenan edustajat valvoivat monin eri tavoin Naantalin sisarluostarin elämää ja toimintaa.

Naantalin luostarissa oli 1480-luvun lopussa 54 nunnaa, kahdeksan munkkia ja kuusi maallikkoveljeä. Nunnat olivat suurimmalta osalta aatelista syntyperää. He toivat luostariin proventteja eli lahjoituksia, joilla katettiin heidän ensimmäisen luostarivuotensa elinkustannukset. Luos-

tari sai myös aatelistolta ja muilta yhteiskuntaluokilta maa- ja rahalahjoituksia, joiden ansiosta se oli 1400-luvulla yksi Suomen suurimmista maaomistajista.

Birgittalaisjärjestöön kuuluneet munkit ja nunnat eivät pääsääntöisesti poistuneet luostaristaan, jossa he toimivat eri tehtävissä. Niihin kuului sekä hengellisen elämän että jokapäiväisen käytännön elämän hoitoon kuuluneita velvollisuuksia. Luostarissa oli myös ajan mittapuun mukaan huomattava kirjasto. Luostarin ulkopuolelle syntyi pieni kaupunki. Luostarin toimintaan osallistui myös palveluskuntaa sekä ulkojäseniä, jotka asuivat porvarikartanossa tai -tuvasa luostarin muurien ulkopuolella. Siellä eli myös luostarille lahjoituksia antaneita vanhuksia, joista luostari sitten piti huolta.

Reformaatio käynnistyi Ruotsissa Västeråsin resessistä eli valtiopäivien päätöksestä vuonna 1527. Sen seurauksena kaikki konventit ja luostarit alistettiin kuninkaan valvontaan ja suuri osa niiden omaisuudesta palautettiin kruunuille tai aatelissuvuille. Örebron kirkolliskokous vuonna 1529 suhtautui kerjäläissääntökuntiin erityisen kriittisesti. Niiden konventit lopettivatkin toimintansa 1530-luvulla. Västeråsin päätökset raunioittivat myös Naantalın luostarin talouden. Luostari säilyi kuitenkin siitä syystä, että Ruotsin valtiovalta otti vuonna 1556 haltuunsa luostarin omaisuuden ja antoi vastineeksi elatusapua ja munkeille ja nunnille. Lopullisesti toiminta päättyi vasta 1591, jolloin viimeinen nunna kuoli. Syynä tähän kruunun ”lempeään” menettelyyn – verrattuna suhtautumiseen kerjäläisjärjestöihin – oli, että nunnat olivat pääsääntöisesti aatelisukujen jäseniä.

Konventeista ja luostareista on olemassa arkeologisia, esineellisiä ja kirjallisia todisteita. Niistä mainittakoon 1400-luvun lopussa ja 1500-alussa rakennetut Rauman fransiskaanikonventin ja Naantalın birgittalaisluostarin kirkot, jotka ovat säilyneet 2000-luvun alkuun. *Finlands medeltidsurkunder* -lähdejulkaisu sisältää useita konventteihin ja Naantalın luostariin liittyneitä asiakirjoja. Esimerkiksi Turun dominikaanikonventista ja Naantalın birgittalaisluostarista on lisäksi säilynyt liturgisia dokumentteja. Merkittävin Naantalın luostariin liittyvä kirjallinen lähdemateriaali on Jöns Budden (Räck) kirjallinen tuotanto. Kaikkien näiden todisteiden ja lähteiden avulla voidaan – sijoittamalla ne asiayhteyksiinsä – tutkia elämää konventeissa ja luostarissa, niiden toimintaa ja vaikutusta sekä niiden suhteita ympäröivään yhteiskuntaan ja sen eri yhteisöihin.

Kuten edellä on todettu, dominikaanit ja fransiskaanit toimivat kansankielellä. Jokaisessa konventissa lienee ollut myös kirjasto, jossa voi olettaa olleen ulkomaisten esikuvien mukaan myös esimerkiksi kansankielisiä Raamatunkirjojen käännöksiä saarnaamisen ja opettamisen tueksi. Onko Turun hiippakunnan kirkollisen elämän keskusalueilla siis käytetty suomenkielistä ”kirkkieltä” samaan tapaan kuin todistettavasti tehtiin Ruotsissa? Mikä vaikutus kerjäläissääntökuntien kansankielisellä toiminnalla oli suomenkieliseen kirkkokieleen? Yhtenä lähdeaineistona näihin kysymyksiin vastatessa voisi olla Mikael Agricolan tuotannossa esiintyvä suomen kieli. Professori Kaisa Häkkisen johtama tutkimushanke on julkaisemassa Agricolan teosten tieteellisen edition sekä muoto- ja lauseopillisen tietokannan. Tämän työn tulosten avulla voidaan entistä paremmin pohtia kysymystä siitä, onko ennen Agricolaan ollut olemassa suomenkielistä kirkkieltä. Kysymyksen tarkastelu ei kuitenkaan onnistu ilman poikkitieteellisiä tutkimusmenetelmiä tai monen eri tieteenalan yhteistyötä sekä Suomessa että ulkomailla.

KIRJALLISUUTTA

- GALLÉN, JARL 1946: *La province de Dacia de l'ordre des frères prêcheurs I: Histoire générale jusqu'au grand schisme*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- GALLÉN, JARL 1993: Det "Danska itinerariet". *Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön*. Redigerad och utgiven av John Lind. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- GALLÉN, JARL 1998: *Finland i medeltidens Europa*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- GARDBERG, CARL JAKOB 2005: *Veritas – Totuus! Turun dominikaanit keskiajalla*. Suomentanut Irma Rantanen. Schildts, Helsinki.
- HEIKKILÄ, TUOMAS & LEHMIJOKI-GARDNER, MAIJU 2002: Keskiajan kirkko Suomessa. Teoksessa Tuomas Heikkilä & Maiju Lehmijoki-Gardner, *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. SKS, Helsinki.
- HIEKKANEN, MARKUS 2003: *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Otava, Keuruu.
- HIEKKANEN, MARKUS 2007: *Suomen keskiajan kivikirkot*. SKS, Helsinki.
- KLOCKARS, BIRGIT 1977: *Klosterfolket i Nådendal. Från medeltid till 1900-talet*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- KLOCKARS, BIRGIT 1979: *I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440–1550*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm.
- LAMBERG, MARKO 2007: *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. SKS, Helsinki.
- LEINBERG, K. G. 1890: *De finska klosters historia*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors.
- PALOLA, ARI-PEKKA 1997: *Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika. Turun piispat 1412–1460*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- PIIPPO, MIKKO 2008: Kerjäläisveljestöjen saapuminen Itämerelle. *Historiallisia Papereita 7: Keskiajan kulttuuripiireistä uuden ajan valtakuntiin*. Historiallinen yhdistys, Helsinki. Internet-osoite: <http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/revalo0/mikko.html>.
- VIRTANEN, KEIJO YM. (toim.) 2003: *Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla / Dominicans in Finland and around the Baltic Sea during the Middle Ages*. Turun Maakuntamuseo / Turku Provincial Museum, Turku.

Jyrki Knuutila